

РЕФОРМИ ЧИ ПСЕВДОНОВАЦІЇ?

В умовах глобалізації та мультикультуралізму реформи в галузі освіти вкрай необхідні: програми з філологічних дисциплін потребують удосконалення з урахуванням психофізіологічних особливостей розвитку сучасної дитини, навчальний процес має бути технічно оснащений, а освітнім кадрам слід підвищувати свій фаховий рівень. Надлишок інформації та псевдоінформації, споживацьке ставлення до світу спровокували кризу гуманітаристики, а розмови про духовну сферу людства тепер вважають порожніми й зайвими балачками. Все ж у світі вдосконалюється, спрощується, пристосовується. У цьому контексті програма інтеграції в один предмет трьох дисциплін «українська мова», «українська література», «зарубіжна література» у проєкті Державного стандарту базової середньої освіти, очевидно, має на меті зменшити навчальне навантаження на бідного учня. Варто чітко усвідомити: нам пропонують псевдореформу, яка жодним чином не сприятиме подоланню занепаду літературної освіти.

Треба визнати, що у школі давно назріла пекуча проблема: учні не хочуть читати художні тексти, а відтак осмислено шукати сенси, роздумувати над твором, висловлювати міркування, враження у формі творчої роботи. Спостерігаємо замкнене коло: батьки учнів не читають художніх текстів, учителі не можуть зацікавити твором, бо не вистачає годин на необхідний для вивчення матеріал або тому (будьмо чесними!), що вповні читали його ще в університетському курсі чи знають про твір лише з критики, а на уроках літератури вирішують проблеми класу. Водночас заради справедливості скажемо, що живемо в добу змін і цифрових технологій, світ накопичує нову інформацію, події, знання, художні тексти тощо. Що робити з надміром текстів, медіатекстів, художніх текстів?

Людство, на мою думку, постало перед двома шляхами вирішення цієї першочергової проблеми: або збільшити кількість років навчання у школі, або урізати матеріал чи інтегрувати предмети. Звісно, «перестарки» у шкільний інтер'єр аж ніяк не вписуються, тому логічним видалося маніпулювати з матеріалом і дисциплінами. Якщо українська література має тісні зв'язки з історією, географією, біологією, музикою, образотворчим мистецтвом, іноземними мовами, то якою буде наступна реформа? Справді, є міждисциплінарні наукові напрями, що покликані вирішувати конкретні завдання. Так популярна нині когнітивістика, складниками якої є штучний інтелект, психологія, лінгвістика, математична логіка, неврологія, філософія свідомості. Учені б'ються над проблемою моделювання механізмів людського, тваринного і штучного процесів мислення. Використовуючи інтелект, мову, пам'ять, увагу, міркування, свідомість, намагаються зрозуміти (і доволі успішно!), які процеси відбуваються в

мозкові людини, відповідно створити системи штучного інтелекту, котрий самостійно навчатиметься, вільно спілкуватиметься й навіть буде здібний до творчості. Уже все пояснити підсвідомим З. Фройдом не намагаються, бо в пошані тепер нейробіологія.

Виявили цікавий факт: коли людина довготривало працює за шаблоном, стандартно, то навіть на фізіологічному рівні в неї закріплюються сталі нейронні зв'язки. А це означає, що побудувати нові (виявити протиріччя, зруйнувати стереотипне мислення, витворити оригінальний продукт, за допомогою віддалених асоціативних рядів створити образ) вкрай важко. Один із запропонованих засобів засвоєння інформації, який тепер активно впроваджується в системі освіти (варто зауважити, доволі ефективний, якщо мудро ним послуговуватись), – ментальна карта, котра має на меті організувати думки, генерувати і класифікувати інформацію. Усе, на перший погляд, логічно, чітко, структуровано. Але це, на жаль, формує машинне мислення за алгоритмом, шаблоном, стандартом. Як сюди втрапити поетичне асоціативне мислення, як плекатиметься творча, креативна особистість? Винахідника нової комп'ютерної програми, пристрою такі стандарти освіти сформують, а людину, здатну побачити світ у метафорі, виявляти приховану семантику слів, через зіштовхування характеристик, подій, стереотипів мислення відкривати нові моделі поведінки та розмовляти зі своїм сумлінням – ні. У цьому контексті цікавим виявиться такий факт: Кремнієва долина все більше приваблює гуманітаріїв, причому вони опиняються в топменеджменті й керують «технарями». Програмісти створюють вдалий продукт, але виводять його на ринок і презентують потенційним покупцям представники саме гуманітарної сфери. Розробити інтуїтивно зрозумілий і зручний інтерфейс краще вдається гуманітаріям. Ідеться про те, що збалансований розвиток усіх освітніх напрямів може забезпечити й економічний розвиток.

Очевидно чиновники забувають важливу річ, що окрім пізнавальної, інформативної функції література має й виховну. Парадоксально, але ми, літературознавці, самі (чи нас до цього злегка підштовхували?) зосереджували увагу часто не на змістові тексту, а на формальних його показниках: визначали, маркували, підраховували частотність уживання, класифікували, заводили в таблиці, схеми тощо, а задля чого в тексті всі ці засоби, прийоми – прописали одним абзацом. Де в цьому людина, те, заради чого і створювався художній текст? Академічна наука виховний складник твору вважає нафталіновим пережитком соцреалізму, натомість учителів у концептах уроку зобов'язують прописувати виховну лінію. Загалом віддаленість академічної науки від методики викладання української літератури, теорії від практики шкодить освітньому процесові. Плат-

форма їхнього діалогу – Мала академія наук – теж переживає не кращі часи.

Якщо дати спокій цьому багатостраждальному слову «виховувати», бо й учителі натякають на те, що вони не зобов'язані виховувати, а надають освітні послуги, то вже варто прописати компетенції для літератури: вона сформує свідомість, підкаже різні моделі поведінки, відкриє світ в образах (а значить – запропонує дуже захопливий віртуальний світ), апелюватиме до чуттєвої, духовної, а не матеріальної сфери людини. Тут напрошується приписка дрібним шрифтом: усе це можливе за умови розвиненої уяви. Хто найперше має розвивати уяву? Батьки. Пригадуються кумедні випадки з учнями, які готувалися до ЗНО. Незрозумілою з погляду раціонального мислення їм видалася «Балада про соняшник» І. Драча. Чому соняшник, яке сонце й чому на велосипеді? На моє запитання, чи розпізнавали коли-небудь у хмаринках людей і тварин, чудувалися з того, що так взагалі можливо. Як в одинадцятикласникові розкрити талант бачити красу повсякдення? І коли серйозно питають, чи насправді відбувалися події, описані в «Лісовій пісні» Лесі Українки, то мимоволі думаєш про те, що в першому класі таки треба пояснювати: вода прозора, а олія не те ж саме, що вода. Урок природознавства на тему «Вода» в першому класі за концепцією НУШ уже складено на інтеграційній основі: учитель використовує прислів'я про воду, посуд, схеми, ілюстрації, відео про властивості води. Це наслідок життя в смартфоні, кліпової свідомості, батьківської байдужості до інтелектуального розвитку своєї дитини. У перспективі матимемо не космополітів, а знезямлених рабів, якими легко управляти.

За новим проєктом, учням пропонується аналізувати медіатексти, тобто розвивати в них критичне мислення на предмет достовірності інформації та маніпуляцій нею. Коли школяр застосує таке ж критичне мислення до художнього тексту, то з упевненістю скаже: це недостовірна інформація, письменник створив його для певних маніпуляцій, щоб викликати співчуття, жаль, як у випадку «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка. А це вже цинічне мислення. Кожен художній твір провокує критичне мислення, і завдання вчителя не переходити на пафос, риторику, екзальтовані заклики, а говорити про те, що в сучасному світі порядність – це модель поведінки, і чимало людей обирають саме таку, що сором'язливість – це чеснота, яку, на жаль, прозвали закомплексованістю, що люди здатні на сильне почуття кохання.

Увесь цивілізований світ пропагує толерантність і взаємоповагу. Чи зможемо цього навчити дітей без казки, новели, роману? Часто художній текст передає не лише історичні факти, а емоційну пам'ять про епоху, події, часові відтинки. Позбутися цього – означає втратити підмурівок, духовну основу для всієї нації на довгі роки. Література,

за умови фахового викладання її, може стати потужним тренінгом для емоційного інтелекту: варто навчити учня сприймати, розуміти емоції персонажа, що також сформує його ментальні здібності до ідентифікації себе у світі.

Основне завдання літературознавців і вчителів зараз – поглянути на ті ж класичні твори під іншим кутом зору, віднайти додаткову інформацію про них, уписати в мистецькі контексти, вказати на ранише не помічені сенси, провести справжню пошукову роботу, виявляючи значення застарілої лексики, діалектизмів, щоб відкрити твір і для себе, і для наступних поколінь. Навчити ж учнів аналізувати медіатексти можна на запроваджених тренінгах та майстер-класах. Зрештою в нас уже створюються на волонтерському ентузіазмові чи фінансовані спонсорами електронні платформи, які досить успішно перевіряють фейкову інформацію. Якщо ж не довіряти й таким інформаційним ресурсам, то потрібно звертатися до фахівців у кожній конкретній галузі, виявляти протиріччя й робити самостійний вибір: органічна їжа – це добре чи дорого, я довіряю цій розрекламованій лабораторії чи знайду іншу. Повернення до виключно прикладної освіти без стратегічного бачення та вкладання в освіту з перспективою – шлях у прірву.

Основне, чого зараз (в умовах війни, в умовах тотального позакультурного національного суспільного життя) потребує шкільна літературна освіта, це націєцентризму, як писав професор, доктор філологічних наук Г. Ключек. Звісно, не галушкового патріотизму, а того, про що свого часу писав непопулярний тепер П. Грабовський: «Ми повинні бути європейцями на ґрунті українському». Як ми взагалі навчимо школярів чути себе українцями без української літератури? Є дві проблеми, які необхідно вирішити: 1) переформатування програм з української літератури, де пріоритетом була б не кількість творів, а їхнє якісне вивчення; 2) підвищення фахового рівня вчителів-словесників.

Освітяни добре розуміють, що пропоновані псевдоновації знищать не лише шкільну, а й університетську літературну освіту. Це призведе до скорочення кількості навчального навантаження і для вчителів закладів середньої, і для викладачів вищої освіти. Відповідно – скорочення ставок у школах, вищих навчальних закладах. Скасують і спеціальність «середня освіта», бо ж такої кількості випускників, які потенційно можуть працювати вчителями, не потрібно.

Прикро, що у своєму домі вкотре мусимо оборонятися й обстоювати право на існування. Знову кепкує над нами, згадуючи алегоричний образ із Франкового «Мойсея», хлопчик, логіка фактів. Ідемо ж наосліп, як Оріон, до сонця?

Вікторія СІРУК,

доцент Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки